

AZ ÉRDY-KÓDEX KÉTBETŰS MAGÁNHANGZÓI ÉS SUHAJDA LAJOS TANULMÁNYA.

I.

Két legnagyobb terjedelmű kódexünk, a XVI. század elején keletkezett Érdy- és Jordánszky-Kódex, az *e*-féle hangok jelölésére az *e* és az *ee* betűket használja.

Hosszú vita folyt arról, hogy az *e* és az *ee* betűvel az *e*-féle hangoknak milyen tulajdonságát akarták jelölni a fenti kódexek írói: a magánhangzó minőségét-*e*, vagy a mennyiségét.

Kezdetben általános volt az a nézet, hogy a kettőzött *ee* betű a hosszú *é* hang jele a két kódexben. (SZIGETI ISTVÁN: Az Érdy-Codex némely hangtani sajátosságai: NyK. XV, 55—73; SIMONYI: A régi nyelvemlékek olvasásáról Nyr. IX. 3—4; BALASSA: NyK. XXIV, 369; TMNy. 81.).

ZOLNAI GYULA szerint az Érdy és JordK. írója az *ee* írásával „nem lehetetlen, hogy — főképp némely szótövekben — egyszerűen az élesebben megkülönböztethető *s* az *é*-hez ejtésben igen közel álló zárt *é*-t akarja . . . kifejezni” (Nyelvemlékeink a könyvnyomtatás koráig, 211).

Nem fogadta el a hosszúságjelölés elméletét IMRE SÁNDOR (A magyar nyelv és a nyelvtudomány rövid története, 72), VEINSTEIN-HEVESS KORNÉL (A Jordánszky- és Érdy-Codex, Nyr. XXIII, 364) és SZINNYEI JÓZSEF (Hogy hangzott a magyar nyelv az Árpádok korában? Nyr. XXIV, 149). „Másfél évtized óta — mondja SZINNYEI — (azóta hogy Szigethy Istvánnak 'Az Érdy-codex némely hangtani sajátosságai' című dolgozata megjelent: NyK. XV. 55) emlegetjük és dicsérjük e két codexet következetes helyesírásáért, különösen azért, hogy a magánhangzók hosszúságát meg lehetős pontossággal jelölik és rávezetnek arra, hogy sok oly szót és nyelvtani alakot ejtettek akkor még hosszú hangzóval, mely azóta meg rövidült'. Ez azonban egyike azon balhiedelmeknek, a milyenek időről időre támadnak és agyból agyba, könyvből könyvbe vándorolnak, míg valaki akad, a ki kiirtja őket. Ideje volna már, hogy az említett két codex hosszú magánhangzóit is még egyszer szigorú vizsgálat alá fogná valaki. Az adatok pontos összeállításából az én meggyőződésem szerint az fog kiderülni, hogy az a sokat emlegetett hosszúság-jelölésbeli, 'meglehető pontosság' bizony igen fogyatékos és ingatag, mert nemcsak hogy számtalan esetben el van hanyagolva a hosszúság megjelölése, hanem arra is akárhány példa van, hogy hosszúnak van jelölve olyan hang, a mely hosszú nem lehetett. A mi pedig a szóvégi hosszúságjelölést illeti, ki kell

emelnem, hogy az csak ritkán, mondhatni kivételesen fordul elő, úgy hogy keresve kell keresni a példákat; és az állítólagos hosszúságjelölés helyes megítélése céljából különösen számba veendőnek tartom azt a körülményt, hogy a szó végén előforduló *ee*-k számához képest az *aa*-k száma aránytalanul csekély, egy szóval, a két codex gondosabb átvizsgálása után arra az eredményre kell jutnunk, hogy tévedtünk, mikor helyesírásukból azt következtettük, hogy bizonyos szövegi magánhangzók abban a korban vagy akár csak abban a nyelvjárásban is meg hosszuk voltak” (Nyr. XXIV, 149—50.).

Az Érdy- és Jordánszky-Kódex kétbetűs magánhangzóit SZINNYEI kívánsága szerint SUHAJDA LAJOS fogta „szigorú vizsgálat alá” „Az Érdy- és Jordánszky-kódex kétbetűs magánhangzói” című tanulmányában (NyK. XXXI, 85—108, 202—224). Vizsgálatainak eredményét SUHAJDA így fogalmazta meg: „Röviden összefoglalva kutatásunk eredményeit, kimondhatjuk, hogy mivel a hosszú zárt *e* hang határozott többségében kettős *ee*-vel, s a hosszú nyílt *e* hang következetesen egyszerű *e*-vel van írva, s mivel a mai zárt *ë* s a hangfejlődésből kimutatható eredetibb zárt *ë* helyén (a hol ma már nyílt *e* hangzót ejtünk) az esetek igen nagy számában szintén kettős *ee*-vel való jelölést találunk: az *Érny*- és a *Jordánszky-kódex* az „*e*” betű kettőzésével a hangzó zártságát jelöli, tekintet nélkül annak hosszú vagy rövid voltára, épen úgy, mint a *Bécsi- és a Müncheni-kódex*” (NyK. XXXI, 222.).

Elfogadta SUHAJDA megállapítását TRÓCSÁNYI (NyK. XXXVIII, 56), KNIEZSA (Helyesírásunk története a könyvnyomtatás koráig, 163). GOMBOCZ ezt mondja SUHAJDA eredményeiről: „szerinte $e = e, \acute{e}; ee = \acute{e}, \acute{e}$ ” (ÖM. II/1:79). BÁRCZI GÉZA pedig így foglalta össze véleményét a kérdésről: „Régebbi emlékeinkben egyáltalában nem, vagy csak szórványosan fordul elő, hogy egy-egy magánhangzó hosszúságát kettőzéssel jelölik. Kódexeinkben is még igen elvétve fordul elő ilyen jelenség, sőt a betűk kettőzése félreértésre is adhat alkalmat, mert pl. a Jord. és ÉrdyK. *ee*-s írását sokáig hosszúság jelölésének tartották, sőt egyesek most is tartják, holott SUHAJDA LAJOS meggyőzően kimutatta, hogy ez a jelölés csak az *e* zártságát mutatja, ha ugyan egyáltalában jelöl valamit (NyK. XXXI, 85, 202)”. — (BÁRCZI GÉZA: Magyar hangtörténet, 46).

MÉSZÖLY GEDEON azonban 1933-ban rámutatott arra, hogy SUHAJDA vizsgálatai közben súlyos módszerbeli hibát követett el azzal, hogy nem vizsgálta meg, hogyan jelöli ez a két kódex a kétségtelenül eredetileg is rövid középső nyelvvállású *ë* hangot, és SUHAJDA-val szemben megállapította, „hogy a tövégi magánhangzóból lett vagy két mássalhangzó között keletkezett, tehát kétségtelenül rövid *ë*-hangok egy *e* betűvel, ellenben a bizonyosan hosszú *é*-hangok hasonló helyzetben kettős *ee*-vel vannak jelölve (ha a hosszúság meg van jelölve) . . .” MÉSZÖLY GEDEONnak erre a kérdésre vonatkozó érvelését teljes egészében szószerint közlöm, mert nagyon fontos: SUHAJDA versäumte es in seiner abhandlung: „Az Érdy- és Jord-Kódex kétbetűs magánhangzói” (NyK. XXXI, 85) *e*-akt nachzuweisen, wie die beiden kodexe die zweifellos schon ursprünglich kurzen mittellungenlaute *ë* [e] bezeichnen. Wer die schreibart dieser laute in diesen genau beobachtet, der macht die wahrnehmung, dass die

aus stammendvokalen hervorgegangenen oder die zwischen zwei konsonanten entstandenen, also unzweifelhaft kurzen *e* [e]-laute mit einem *e*, dagegen die bestimmt langen *e*-laute in gleicher stellung mit doppel-*ee* bezeichnet sind (insofern die länge bezeichnet worden ist), z. b. *leezen*, *meennyen* ('im himmel') (l.-*én*), aber *köwetween*, *yeweweeny* (l.-*én*, -*ény*); *kerezttyenek*, *eztelenek*, *yelenetek*, *erdegek*, *teezek* (l.-*ék*) aber *lakozyeek*, *vegyeek*, *zolgálneek* (l.-*ék*); *zeeles*, *kezenfeeges*, *feenes*, *bynes*, *bydes* (l.-*és*) aber *hytetees*, *fyzetees*, *metelees*, (l.-*és*); *seghedelem*, *ertelem*, *feelelem* (l.-*ém*) aber *öleem*, *eseem* (l.-*ém*) usw. Es ist also zweifellos, dass die schreiber, dieser kodexe ebenso wie die schreiber anderer ungarischer denkmäler und wie die orthographie anderer sprachen mit der buchstabenverdoppelung die länge des vokals bezeichneten und nicht die lautqualität. Es ist eine sehr gewagte hypothese der gelehrten, der ich nie habe beistimmen können, dass irgendein schreiber eines kodex die lautqualität mit buchstabenverdoppelung bezeichnet hätte. Wenn also jene kodexe jene heutigen ung. *é* [ē]-laute, welche ursprünglich mit unterer zungenstellung gesprochen worden sind, mit einem *e* bezeichnen, dann ist es unzweifelhaft, dass jene *e*-buchstaben kurze *e*-laute mit unterer zungenstellung (*e*) vertreten; *bel*, *yeg*, *lewel*, (in der heutigen umgangssprache: *bél*, *jég*, *levél*) sind in manchen mundarten auch heute noch kurz: *bel*, *jeg*, *level* (*bel*, *jeg*, *level*). Wie aus den formen der altung. sprache, beziehungsweise aus den im Érdy und JordC. erhaltenen *bel*, *jeg*, *level* in der heutigen umgangssprache die formen *bél*, *jég*, *levél* (darm, eis, blatt) entstanden sind, ebenso wurde aus der ursprünglichen form *övele* (mit ihm) die variante *övéle*. Als beweis der letzteren lautentwicklung bezeichnen der Érdy und JordC. in dieser form den vokal des suffixes *-vel* noch wirklich als kurz: *hw velee*, *ew velee* (lies: *üvelé*, *övelé*, -*é* ist ältere form des personal-suffixes *-e*)" — FUF. XXI, 70—71.).

„Mészölynek ez a magyarázata — mondja BIHARI JÁNOS (A magyar é hangok történetéhez, 18) — újra szőnyegre hozta az Érdy és Jord-kódex é jelölésének már megoldottnak vélt kérdését és újabb kutatásra van szükség, hogy véglegesen eldönthessük, vajjon az *e* hang színezetét vagy időmértékét akarták-e jelölni a kódexírók a betűkettőzés által.”

II.

SUHAJDA tanulmányában sem „az adatok pontos összeállításá”-ról, sem a kódexek „beható tanulmányozásá”-ról nem beszélhetünk, legkevésbé pedig arról, hogy „felsorolja mindkét kódex összes *e* hangú szavait és alakjait” — mint ahogy BIHARI gondolja (i. m. 17).

Nem vizsgálta meg ugyanis SUHAJDA pl. az ÉrdyK. írójának kétség-telenül megállapítható saját kezű javításait, sőt tagadja is, hogy ilyenek lehetnek a kódexben: „... azt vesszük észre, hogy az író a kódex egyes részeiben mintha megfélekedzett volna a kettős *ee* jelölésről, különösen a *-ség*, *-vén* képzőben és az *-ért* ragban, úgyhogy több lapon keresztlül következetesen *e*-vel írta, majd mikor a tévedését észrevette, ismét kettős

ee-vel kezdte írni. Magából a kétféle *e* hangzónak *ee*-vel és *e*-vel jelöléséből következett, hogy a hibát nem lehetett egykönnyen helyrehozni, legalább nem oly könnyen, mint a Bécsi- és a Müncheni-kódexben, a hol az *e* fölé tett ponttal vagy tompa ékezettel helyre volt igazítva. Itt azonban egy *e* közbetoldása, különösen oly jellegű írás mellett, mint az Érdy-kódexé, nem igen volt lehetséges. De nem is vesszük észre a kódexben sehol sem, hogy az író javítani iparkodott volna a hibákat; a mi javítást pedig az Érdy-kódexben találunk, itt-ott *e*-re változtatva a kettős *ee*-t, az jóval későbbi korból való, a mikor az illető javító valószínűleg nem tudta, mit akar a kódex író *ee*-vel jelölni." (NyK. XXXI, 206. Kiemelés tőlem.)

SUHAJDÁnak ez a megállapítása helytelen. Ugyanis az eredeti kéziratban igen sok javítást találunk magától a kódex szerzőjétől. Szavakat, sőt igen gyakran egész mondatokat írt a szöveg fölé, a lap szélére, vagy a lap aljára a kódex írója, amelyeket kifejejtett a szövegből. Sőt — SUHAJDA állításával szemben — arra is van példa, hogy egy *e* betűt javított át a szerző kettős *ee*-re, és ez azt jelenti, hogy a kettős *ee*-vel jelölni akart valamit.

Az ÉrdyK. 60. lapjának második hasábjában, alulról a negyedik sorban ugyanazon sorban fordul elő a *még* igekötő és a *még* határozószó. Először a *még* igekötőt is és a *még* határozószót is egy *e* betűvel írta a karthauzi névtelen. De meg akarta különböztetni írásban is a rövid zárt *é*-vel hangzó *még* igekötőtől az ugyanazon sorban lévő, hosszú *é*-vel hangzó *még* határozószót, ezért az egy *e* betűvel írt *még* (= *még*) *e* betűje fölé, tőle kissé jobbra odaírt még egy *e* betűt, vagyis kijavította a második, *még* jelentésű és hosszú *é*-vel ejtett, de eredetileg egy *e*-vel írt *még*-et

meeg-re,

két *ee*-vel, tehát az *ee*-vel a szó magánhangzójának hosszúságát akarta jelölni.

Az eredeti kézirat fotókópiáján alulról a negyedik sorban jól szemlélhető ez a javítás (l. a műmell. 1. kéziratrészletét).

Ha SUHAJDA tanulmányában keressük a *még* határozószóra vonatkozó ÉrdyK.-beli adatokat abban a szócsoportban, amelyeknek címe „I. *ee* a mai *é* helyén”: nem találunk rá egy adatot sem, mintha nem is volna *még* határozószó a kódexben, pedig van. Így pl. ugyanazon a lapon is, ahol a fotókópián közölt *még* határozószó egy *e* betűje két *ee*-re van javítva: *meeg*, előfordul ez a határozószó *még* egyszer, valamivel a kijavított *meeg* (= *még*) előtt, szintén *ee*-vel: ÉrdyK. 60 b: *meeg*. Idézek még máshonnan is az ÉrdyK.-ből: *meeg* (= *még*) 72 a, 394 b (kétszer), 396 b; ÉrdyK. 25 b; „*meeg* az maa] vylagon ees” (= *még* az másvilágon és); „... *még* az erdegókban ees (= *még* az erdegókban és). — Ez utóbbi adat *még* határozószava egy *e* betűvel van írva. Bizonyosan van több adat is így írva, de a fentebbi *még*-nek *meeg*-re javított adata kétségtelenné teszi, hogy ennek ejtése *még* volt a kódexíró nyelvében, ha nem mindenütt van is ez *meeg*-nek írva az ÉrdyK.-ben, és a két *ee*-vel a mgh. hosszúságát akarta jelölni.

az magyazat urjan kizdite el urjan
on kette gomay utomay kizte ve ur
yhtumak el vuzozot abuvattya az jze
zose zozent. az embe:stunk utitot
az magy abdatot magy kizdite. az
abdat zont nemerent dijgurestye
azot az hysse kiz gomayunk poma ju
reit hysse ket gomayunk dijgurestye
apav.

1.

tanipet: affine ve yhan gomay
zontos anjan... gomay kizte ve
yhan gomayunk dijgurestye magy
kizdite fozhyan az az meompete az
fledant nemerentunk elite el vuz
vuzozot az yhtumak elmevete
az gomayunk... magyunk yphie.
az fozhyan el dijgurestye nemerent
Duen...

2.

valtalul az zont urve dijgurestye
kizdite gomayunk kizdite nemerente vult
azot yhan azon zozt urve az az
kiz abuvattye azon magy kizdite. az
azot yhan magy az vuzot kizdite az
magy kizdite az foz vuz kizdite magy
kizdite az foz vuz kizdite magy

3.

az foz vuz kizdite kizdite magy az
azot yhan magy kizdite magy az
azot yhan magy kizdite magy az
azot yhan magy kizdite magy az
azot yhan magy kizdite magy az

4.

..... **n**
h

5.

nd

6.

h

7.

k

8.

p

9.

A még határozószó többnyire két *ee*-vel írott szavaival szemben a még igeikötő mindig egy *e* betűvel van írva. Ez azt jelenti, hogy ezt a szót rövid középső nyelvállású *ë*-vel ejtette az író. SUHAJDA nem vizsgálta meg a még igeikötő Érdy- és JordK.-beli írásmódját sem.

Néhány példa a még igeikötő írásmódjának szemléltetésére ugyanazokról a kódexlapokról, ahonnan fentebb a még határozószónak *meeg* írására idéztem példákat. ÉrdyK. 60 b: *meeg* nem herwad, *meeg* fezewltetót (= megfeszöltetött); 72 a: Az *meeg* kereztoľendew germók, *meeg* nyert, *meeg* nyttateek, *meeg* nylyk, *meeg* halna, *meeg* yřmertetyk, *meeg* valtót (= megváltott); 394 b: *Meg* ýgyeery (= megigyéri, 2-szer), *meeg* nem aggya, *meeg* maradwnk, *meeg* vagyon yrwan; 396 b: *meeg* fogaak, hala *meeg*; 25 b: *meeg* vannak yrwan, nyttatyk *meeg* stb.

Az ÉrdyK. 158. lapjának második hasábjában, alulról a harmadik sorban a *vegezwēen* szó első *é* hangját a kódex írója először egy *e* betűvel írta, így: *veghezween*. De észrevette tévedését, és az *e* meg a *g* között a szó fölé írta a második *e* betűt. Ugyanis jelölni akarta az első szótag hosszú *é* hangját is, és ezért a saját helyesírásának rendszere szerint az első szótag *e* betűje fölé, tőle kissé jobbra odaírt még egy *e* betűt:

veeghezween,

amint azután VOLF GYÖRGY is közölte a Nyelvemléktárban. Ilyenkor láthatjuk, milyen fontos a kódexek íráshibáinak, javításainak, igazításainak pontos megjegyzése a kódexkiadásokban, úgy, mint ahogy MÉSZÖLY teszi a Bécsi Codex kiadásában (Új Nyelvemléktár), amelynek azonban eddig még folytatása nincs.

A fotokópia megfelelő helye jól mutatja itt is az ÉrdyK. szerzőjének javítását (1. a műmell. 2. kéziratrészletét).

Bizonyos, hogy az ÉrdyK. névtelen írójának *e* két írásigazítása MÉSZÖLY GEDEON véleménye mellett súlyosan esik latba, hogy t. i. az *ee* betűkettőzéssel a hosszú *é* hangot jelölte a karthauzi szerzetes.

Az ÉrdyK. szerzőjének ezt a két javítását 1957. májusában vettem észre, amikor a Széchenyi Könyvtárban igen rövid ideig tanulmányozhattam a kódex kéziratát. Sajnos, akkor nem foglalkozhattam vele hosszabb ideig, de az ÉrdyK. kétbetűs magánhangzóinak hangértékéről készülő dolgozatomban részletesen foglalkozom majd a kérdéssel, mert nagyon fontos, és eldönti a vitát.

Annyit már meg szabad állapítanom most is, hogy igenis: van az ÉrdyK.-ben egy *e*-ről kettős *ee*-re való javítás, és nem lehet eivitatni, hogy vele a kódex szerzője feltétlenül a hosszú *é* hangot akarta jelölni.

Az *is* szó következetesen *ees*-nek van írva az ÉrdyK.-ben, míg az *és* mindig egy *e*-vel van: *es*. A 202. lap második hasábjában, felülről a 19. sorban az *ees* (= *is*) szó kimaradt a szövegből, s a kódex írója utólag írta a két sor közé, de a kevés hely ellenére *is* pontosan kiírta mindkét *ee* betűt. Közlöm a közbeszűrást jól mutató fényképét a kézirat megfelelő helyének (1. a műmell. 4. kéziratrészletét).

Ez a néhány adat is súlyos érv annak cáfolatára, amit IMRE SÁNDOR mond „A magyar nyelv és nyelvtudomány rövid története” c. könyvében:

„... a kettős leírásból sem eredeti és törvényes hosszúságot következtetni, sem ebből a származásra nézve valamely nézetet lehozni nem mernénk. Mert ez az írásmód, az utóbbi nyelvszokásban nem lehetséges és általában véve semmit sem jelent... A bővebb megvizsgálás tanúsítja, hogy a nevezett codexekben... ama páros magánhangzók rend és meg gondolás nélkül íratnak” (72. l.).

III.

A helyesírástörténet adatai is azt bizonyítják, hogy az ÉrdyK. kettős magánhangzói a hosszúságot jelölik.

Az ÉrdyK. helyesírása a kancelláriai helyesírást tükrözi. A kódex a *ty, gy, ny, ly* hangok jelölésére pl. általában a *ty, gy, ny, ly* betűket használja. Csak elvétve található meg a mellékjeles jelölés. (*g'', l'', n'', t'', z''*). Ezek bizonyára nem a kódexíró jelei, hanem a másolt szöveg eredeti betűi. A *k* hang jele a *k* betű, idegen eredetű szavakban többnyire *c*: pl. *doctor, Cristus*, stb. VOLF megjegyzi, hogy a „Dicsőséges sziz szent Katherina asszonnak kegyes innepéről” szóló beszéd magyar kidolgozásban volt a kódexíró előtt, és ennek *k* értékű *c* betűit összetévesztette a *t* betűvel, ezért írt *zyneek*-et *zyneet* helyett; *hafonlatofbat* és *ewangelifstaac* helyett. Az ÉrdyK. írója az eredeti szöveg *k* értékű *c* betűjét különben mindig *k* betűre változtatta (Nyelvemléktár IV: VII.). Az *ö, ő* hangok jele általában az *ew*, jóval ritkább esetben fordul elő az *ó*-vel való jelölés.

A kódex a kettős magánhangzókat is használja (*aa, ee, oo, óó*), a kettős magánhangzó használata pedig csupán a kancelláriai helyesírás saját-sága, s ott a magánhangzók hosszúságát jelöli. KNEJZSA ISTVÁN már idézett művében ezt olvashatjuk: „A kancelláriai helyesírásban a XIII. század elejétől fogva tűnnek föl kettős magánhangzós jelekkel írt magánhangzók, amelyek mást, mint a magánhangzó hosszúságát nem jelenthetik. Ez a szokás az idők folyamán gyakorivá válik, a IV. korszakban pedig szinte általánossá fejlődik. A betűkettőzés tehát a kancelláriai helyesírásból való és hosszúságot fejez ki” (i. m. 164. l.).

Azonkívül KNEJZSA ISTVÁN megállapítása szerint az ún. kancelláriai helyesírás a XVI. század elején igen elterjedt volt, különösen a papság körében. Mindezek alapján bizonyos, hogy a XVI. század elején keletkezett ÉrdyK. szerzetes írója is a papság körében elterjedt, hagyományos kancelláriai helyesírást követte. Ezt bizonyítják a különböző hangok ÉrdyK.-beli jelölései. A kódex helyesírása eléggé pontosan követi a kancelláriai helyesírást; mint fentebb láttuk, eltér ugyan tőle, azonban ez az eltérés nem úgy jelentkezik, hogy a kancelláriai helyesírás egyes jeleit más hangok jelölésére használja az író, hanem úgy, hogy a kancelláriai helyesírás jelein kívül elvétve használ a hangok jelölésére más betűket is, így pl. a mellékjeles *t'', g'', n'', l''* betűket. A kódex azonban általában véve a kancelláriai helyesírást követi, annak hangjelöléseit értelmű változtatás nélkül használja. Elképzelhetetlen, hogy épp az *ee* betűvel tett volna kivételt, mennyiségi jelölés helyett minőségi jelölésre használva fel

azt. A kódexíró előtt nem állhatott olyan példa, hogy valamelyik író a kettős *ee* betűket a zártság jelölésére használta volna. Hiszen *valamennyi, a XVI. század elejéig keletkezett nyelvemlékünk a kettős magánhangzók-kal a magánhangzók hosszúságát jelölte*, mint ez KNIEZSA ISTVÁN fentebb idézett művéből kiderült.

Merész feltevés lenne azt állítani, hogy az ÉrdyK. írója, aki még az egyes szavak hagyományos írásmódjához is ragaszkodott, most mellözve a kialakult, hagyományos helyesírást, az *ee* betűt nem a hosszúság, hanem a zártság jelölésére használta volna, miközben mindenben követte a kan-celláriai helyesírást.

IV.

Nem elemezte SUHAJDA az Érdy- és Jordánszky-Kódex íráshibáit sem.

Az *-s* nomen possessoris képző előhangzója magas hangú szavakon *-e-*, *-é-* vagy *-ö-*, pl. *köves, édés, ékes ~ ékés ~ ékös*.

Az *édés*, mint SUHAJDA is közli (NyK. XXXI, 95), az Érdy- és JordK.-ben többnyire *eedes*, olykor *edes*, de az *-s* képző előtt, mint MÉSZÖLY is figyelmezteti a nyelvészeket, sohasem találunk kettős *ee* betűt a kétség-telenül mindig zárt rövid *é* jelölésére.

Szerkezetileg azonos az *édés* szóval az *ékes* is, azzal a különbséggel, hogy *e* szó *-s* suffixumának előhangzója a BécsiK.-ben zárt (pl. 48: *ékésen*), a MünchK.-ben ellenben nyílt (pl. 57: *meg ékéseititèc*), de előfordul *-ö-* is (pl. TihK. 5: *ékös*). Mai nyelvjárásokban is van *ékes ~ ékés ~ ékös* is.

Van azonban az ÉrdyK.-ben egyetlen egy *eekees*, a 19. lap második hasábjának 26. és 27. sorában, az itt közölt fényképmásolaton a 3-4. sorban (l. a műmell. 3. kéziratrészletét és az 5. rajzot).

Ezt SUHAJDA nem tartja íráshibának (NyK. XXXI, 209). Pedig ez az *-ee-* az *-s* képző előtt kétségtelenül íráshiba, hiszen másutt mindig *-e-* van előtte vagy *-ó-*, pl. ÉrdyK. 72 b: *eeköfff*, 514, 657: *eekes*; továbbképezve 35 a: *eeköfewltetót*, 465 b: *eeköfóythnek meg*, stb. Maga SUHAJDA is elismeri ez utóbbi írásmód általánosságát.

Az itt tapasztalható íráshiba a következőképpen történhetett:

A kódexíró a *k* betű után következő *e* betűt nem írja külön, mint a fényképmásolat is mutatja, hanem beleolvasztja azt az előtte levő *k* betűbe (l. a 3. kéziratrészletet és az 5. rajzot).

Miután azonban így leírta a kódexíró a *-ke-* hangkapcsolatot jelentő egymásba folyt két betűt, írt ezek mellé még külön is egy *e* betűt. Talán megfeledezett arról, hogy a *k* betű szárának lehúzásával leírta már egyszer az *e* betűt. Közrejátszhatott az íráshiba elkövetésében az előző szótagi kettős *ee* betű emlékképe és képe is.

Általában, ha *k* után következik *e* betű, azt a *k* betű hurka után következő szár lehúzásával jelöli az író, a fenti ábra szerint. Ezzel szemben az *e* betű nélküli *k* betűt a műmelléklet 8., 9. rajza mutatja.

Az olyan szórványos *-ee*-betűket tehát, amelyeket hangtörténeti ok miatt nem lehet hosszú *é* hang jelének tartani, és *k* betű után következnek, s a *k* után a legtöbbször beolvad az első *e*, íráshibáknak kell minősítenünk. Általában a kódex *e* betűtípusa: a felülről lefelé húzott ferde vonal (l. a műmelléklet 6. rajzát: *eedes*) könnyű lehetőség a tévedésre. Ezeknek a vizsgálata is nagyon fontos.

Ilyen íráshiba lesz az ÉrdyK.-ben *keeralyok* (63 a, 66 a), *keeralnak* (391 a), amelyekben az *é* hangtörténetileg nem okolható meg, a kódexbeli *ee*-vel való írás szórványos és *k* betű után következik az *ee*. SUHAJDA is megjegyzi: „Rendesen *kyral*-nak van írva (*keeraly* ErdyC. 242₁₀)” NyK. XXXI, 211).

Ilyen íráshiba lesz a *keerezt* (557 b), *keerezh* (357 a), *keerezttyen* (104 b), *keerezhfeegheeben* (119 b)¹ SUHAJDA ez utóbbit „keerezttyen”-nek idézi, holott ilyen szó nincs is az általa említett helyen (vö. NyK. XXXI, 211). Ez is mutatja SUHAJDA felületességét. De mutatja megbízhatatlanságát az is, hogy a *kérészt*, *kérészttyén*, *kérészttség*, szavakat nem idézi a kódexből első szótagbeli egy *e* betűvel, holott ez az általános, ezzel szemben csak a *keerezt*, *keerezh*, *keerezttyen* szavakat idézi, és ezeket toldja meg egy „stb”-vel. Először ugyanazokról a kódexlapokról idézek elsőszótagbeli egy *e* betűs adatokat SUHAJDA ellenében, ahonnan SUHAJDA a kétségtelenül íráshibás első szótagbeli két *ee*-vel írt adatokat idézi hiteles és általános írásmódnak. Tehát ÉrdyK. 557 b: *kerezt* newók, *kerezttyennee* (357 a kétszer), *kerezttyent* (104 b), *kerezhfeegheewel* (119 b). Más adatok a kódex más részeiből: *kerezttyen* (33 b, 516 a, 519 a), *kerezttyennek* (31 b), *kerezttyennee* (331 a), *kerezttyenek* (235 a, 671 b), *kerezttyeneknek* (31 b, 234 a), *kerezttyenekkel* (469 a); *kerezttyenfeg* (516 b), *kerezttyenfegre* (32 a, 519 a kétszer), *kerezttyenfegnek* (44 b); *kereztfeeghnek* (21 b), *kereztfeegnek* (21 b); *kereztólween* (467 a), stb. Ezekről és a többi ilyenekről nem szól SUHAJDA, egyet sem idéz ez írásmódból, pedig ez a jellemző, az általa idézettek pedig íráshibák. Mégis azt mondta erről a tanulmányról BIHARI, hogy SUHAJDA „Dolgozatának bevezetésében ismerteti a kódex (!) helyesírására vonatkozó véleményeket. Kimutatja tévedéseiket s miután sorra cáfolta őket, belekezd a kódex beható tanulmányozásába és felsorolja mindkét kódex összes *e* hangú szavait és alakjait. Ezen összeállítás után vonja le aztán eredményeit, melyek teljesen megdöntik azt a felfogást, hogy a kódexírók a betűkettőzés által a magánhangzók hosszúságát akarták jelölni...” (i. m. 17. Kiemelés tőlem).

Az ÉrdyK. írójának *é* betűtípusából és betűkapcsolásából folyó egyéb íráshibáinak megvizsgálása szintén szükséges. Az ilyen jellegű íráshibák feltárása által elhárítunk az ÉrdyK. helyesírási rendszerének megértését zavaró több félrevezető adatot, és ezeket jól megokolva kiiktathatjuk a kódexíró helyesírásának szempontjából figyelembe veendő adatok sorából.

Nem kevésbé fontos megvizsgálni és mérlegelni azokat az íráshibákat is, melyek nyilvánvalóan másolásból eredtek. Ezekről a hibákról szól

¹ A 104b és a 119b szókezdő *k* betűjébe nincs beleolvasztva az első *e* betű.

VOLF GYÖRGY is az ÉrdyK. kiadásának Előszavában (Nyelvemléktár IV:VII.). Valószínűleg igaza van VOLF GYÖRGYnek, aki azt mondja, hogy a tipikus másolási hibák azt mutatják, egész magyar legenda-gyűjtemény lehetett az író előtt, és ebből az egy munkából szedte könyvének legnagyobb részét, de máshonnan is kompilálhatott, ő maga is fordíthatott latinból (vö. ezt VOLF Előszavával, az imént id. helyen). Ez a több helyről való kompilálás viszont bizonyos mértékig oka lehet a kódexíró helyesírása ingadozásának, a saját helyesírásától való eltérésnek.

Igy pl. talán azokon a helyeken is, amelyekről azt írja SUHAJDA: „... azt vesszük észre, hogy az író a kódex egyes részeiben mintha megfélekedezett volna a kettős *ee* jelöléséről, különösen a *-ség*, *-vén* képzőben és az *-ért* ragban, úgyhogy több lapon keresztül következetesen *e*-vel írta, majd mikor a tévedését észrevette, ismét kettős *ee*-vel kezdte írni” (NyK. XXXI, 206; kiemelés tőlem). — Kár, hogy nem idézi SUHAJDA az ÉrdyK. megfelelő lapjainak adatait, ezért nem tudjuk mérlegelni, hogy mennyiben van neki igaza. Azt föltehetjük, hogy az ÉrdyK.-ben tapasztalható helyesírásbeli egyenetlen ingadozások a több helyről való kompilációból származnak. Erre a kérdésről világos feleletet csak az ÉrdyK. teljes anyagának ilyen irányú megvizsgálása után kaphatunk.

V.

SUHAJDA tanulmányának már eddig is sok hibáját láthattuk.

1. A kódexekben nem az általánosan előforduló helyesírási és hangtani jelenségeket vizsgálja. Célja csak az, hogy állításainak igazolására néhány példát megemlítsen a két kódexből. Így sokszor kivételesen és rendszertelenül előforduló esetekre támaszkodik, sokszor pedig bebizonyíthatóan íráshibákra alapozza állításait (pl. *ékes*, *kereszt*, *király*, *Erzsébet*). Az *e* és *ee* betűk hangértékének megállapítása szempontjából fontos szavakról egyáltalán nem tesz említést (vö. *még* : *még*).

2. Felületességének egyik forrása az, hogy együtt vizsgálja SUHAJDA az Érdy és a Jordánszky Kódexet: a két legterjedelmesebbet. Ilyen módon nem is végezhetett alapos, minden adatot számbavevő munkát. Az általa felsorolt adatok egyrészt nem tükrözik a két kódexben meglévő hangtani jelenségeket, másrészt pedig a felsorolt példák száma elenyészően csekély a két kódexben fellelhető adatok mennyiségéhez viszonyítva.

SUHAJDÁNAK egyszerre csak az egyik kódexet kellett volna feldolgoznia, mégpedig előbb inkább az Érdy Kódexet, mivel ennek hangjelölése pontosabb és következetesebb, mint a Jordánszky Kódexé. A kódex vizsgálatában pedig figyelembe kellett volna vennie a kódexben fellelhető valamennyi adatot, s ezekből kiindulva kellett volna következtetéseit levonni.

3. Nem tanulmányozta a szerző a kézirat írásmódját, betűtípusait, betűkapcsolatait, a betűtípusokból és betűkapcsolatokból következhető íráshibákat (*ékes*, *kereszt*, *király*) és egyéb íráshibákat (*Erzsébet*); a kódexíró nagy fontosságú javításait nem vette észre, így nem is tanulmá-

nyozhatta azokat (*még, végezvén*), és belőlük nem vonhatta le a kellő tanulságokat. A helyesírástörténet tanulságait figyelmen kívül hagyta, s a XVII. századig keletkezett nyelvemlékeink helyesírásától elszigetelten vizsgálta a két kódex helyesírását.

4. Helytelen nyelvszemléletének is következménye a hibás eredmény. Amikor a két kódex *e* és *ee* betűinek hangértékét igyekszik megállapítani a szerző, nem a nyelvtörténet folyamatában nézi a két kódex hangtani jelenségeit, hanem csupán az 1900 körüli köznyelv hangtani állapotához viszonyítva. Ezért vannak ilyen címei értekezése egyes fejezeteinek: „I. *ee* a mai *é* helyén” és „II. *e* a mai *é* helyén.”

Ezért követi el azt a módszerbeli hibát is, amire Mészöly hívta fel a figyelmet, hogy SUHAJDA elmulasztotta megvizsgálni, hogyan jelöli ez a két kódex a kétségtelenül eredetileg is rövid középső nyelvallású *ë* hangot.

5. Mivel SUHAJDA tanulmánya 56 évvel ezelőtt jelent meg, érthető, hogy az Érdy és Jordánszky Kódex kétbetűs magánhangzói hangértékének megállapítása szempontjából igen fontos hangtörténeti tényről SUHAJDA még semmit sem tudhatott. Nevezetesen arról, hogy a *kéz, mész, név, két, tél, jég, egyéb* stb. szavak nemcsak egy fokkal nyitabb hosszú *ë*-vel hangozhattak az Érdy és Jordánszky Kódex korában, tehát nemcsak *kéz, mész, név, két* (ketten), *tél, jég, egyéb* lehetett abban a korban, hanem hangozhattak ezek a szavak a XVI. század elején rövid nyílt *e* hanggal is, tehát így: *kez, mesz, nev, ket* (= két), *tel, jeg, egyeb* (a második szótagban). Ma már tudjuk ugyanis, hogy *e* szavaknak ez volt a hangtörténete: 1. bizonyos nyelvjárásokban **kezü* v. **kezü* > *kéz* > *kéz*; 2. más nyelvjárásokban a tővéghangzó eltűnése után nem nyúlt meg a többeli rövid *e* magánhangzó, hanem megmaradt rövidnek, mint ahogy a nyugati nyj. területen és Göcsejben még ma is mondják: *kez, mesz, nev, nyel* (főnév: *nyél*), *szen, tel, jeg; egyéb* (HORGER: MNyj. 50—51).

Ezt még SUHAJDA nem tudhatta, ezért ütközik meg azon, hogy *e* két kódexben ezek a szavak és a többi ilyenek egyszerű *e*-vel vannak jelölve, holott — mint mondja — „hosszan kellett hangzaniuk” (NyK. XXXI, 88). Ez a jelenség teljesen megzavarja SUHAJDÁT és megállapíthatjuk, hogy ez az egyik legfőbb érve az Érdy és JordK. kettős *ee* betűjének hosszú értéke ellen. Ezt mondja: „A hosszúság-elmélet biztos alapjául tűnik fel a betűkettőztetés. Hiszen semmi sem látszik természetesebbnek, mint hogy azt a hangot, mely kettős betűvel van írva, hosszan ejtették, annál inkább, mert a későbbi korban is sokszor találunk kettőztetést hosszúság jelölésére, különösen a tulajdonnevekben: *Gaal, Poos, Soos* stb. De előfordul ez a kettőztetés más kódexekben is, így pl. a Peer- és a Sándor-kódexekben, s itt valóban a hosszúság jelölésére szolgál. Továbbá a feltevés támogatására szolgál az a körülmény, hogy a kettőztetett betűnek igen sok esetben a mai nyelvben is hosszú magánhangzó felel meg, s még inkább az, hogy hosszú magánhangzót találunk oly esetekben is, ahol ma rövidet ejtünk ugyan, de a nyelvtudományi vizsgálódások kiderítették, hogy egykor hosszúnak kellett lennie, vagy ha nem volt is hosszú, mindenesetre bővebb volt az alak a mainál” (NyK. XXXI, 90. Kiemelés tőlem).

Most jön azonban SUHAJDÁnak az az ellenvetése, amely ma már elavult, pedig tanulmánya jobbra erre van építve:

„Csakhogy mindezen igen természetesnek mondható feltevések mellett más körülményeket is tekintetbe kell venni. Nem szabad figyelmen kívül hagynunk először azt a fontos körülményt, hogy kódexeinkben a szavaknak csak bizonyos csoportja van az esetek túlnyomó többségében *ee*-vel írva, s van egy más csoport is, a mely — nem számítva ide a másoló ügyetlenségének és figyelmetlenségének betudható igen csekély számú eltérést — egyszerű *e*-vel van írva, noha annak a hangnak a mai képviselője hosszan hangzik” (NyK. XXXI, 90. Én emeltem ki).

Itt SUHAJDA az Érdy- és Jordánszky-Kódexnek arra a szócsoportjára gondol, melyet „II. *e* a mai *é* helyén” cím alatt tárgyal, tehát a *bel*, *jeg*, *kez*, *tel*, *egyeb*-félékre. Ezek, mint tudjuk, a nyugati nyj. területen, Göcsejben nem nyúltak meg.

Kétségtelenül ezekre gondol SUHAJDA, mégsem ezeket idézi itt példának, hanem legelsőnek — az első két betűt tekintve — egy kétségtelen íráshibát: „*eersebet* JordC. 516₁₉; Helt.Kr: 122. *Ersebet*; utána pedig ezt: *eegel*=*egyél*”, stb. A Heltaitól idézett *Ersebet* második magánhangzója (értéke *è*) azonban nyílt rövid *e* előzményre mutat, és csakugyan ez a szó állandóan egy *e* betűvel van írva az ÉrdyK.-ben. Majd így folytatja: „Azt a feltevést, hogy ezen szavaknak egyszerű *e*-vel jelölt hangja a szóbanforgó kódexek korában röviden hangzott, egyáltalán nem lehet elfogadni (tehát a *bel*, *jeg*, *kez*, *nev*, *tel* rövid nyílt magánhangzós ejtését). Először is azért nem, mert épen a másoló hibái, a kettős *ee*-vel írott kevés számú példák mutatják, hogy hosszan kellett hangzaniuk, s csak a leíró tévesztette el a jelölést” (NyK. XXXI, 90.). — Tehát SUHAJDA szerint nem az egy *e*-vel írt sok *bel*, *jeg*, *kez*, *nev*, *tel* veendő figyelembe e szavak magánhangzói milyenségének megítélésakor, hanem a kevés számú kettős *ee*-vel írt szavak, amelyek nyilván íráshibák. Így idéz a sok *kez* mellett egyetlen egy *keez* alakot az ÉrdyK.-ből (az ő jelzése szerint: ÉrdyK. 303₅. — NyK. XXXI, 107). Ez a *keez* azonban kétségtelenül íráshiba, az íráshibáknak abba a csoportjába tartozik, amelyben fentebb az *keeralyok*, *keerezt* szavak *ee* betűje hibás írásának keletkezését tárgyaltuk.

Hogy mennyire elavult ez a gondolatsor, mutatja a folytatás is: „De nem lehet elfogadni másodszer azért sem (ti. az idetartozó szavak *e* betűjének rövid nyílt *e* hangértékét), mert ezen egyszerű *e*-vel írott szavak közt vannak olyanok is, a melyeknek megfelelőit a legközelebbi rokon nyelvekben hosszú magánhangzóval ejtik, pl. *kez* JordC. 36₂₄, 257₂, 507₂₁ stb. Helt. Kr. 18 *kez*, MC. *kèzzel* ~ *vog. kät. osztj. két, osztjS köt* stb.” (NyK. XXXI, 90). — SUHAJDA itt nyilvánvalóan SIMONYI véleményére támaszkodik (TMNy. 293), de GOMBOCZ ezzel nem ért egyet, és megjegyzi, hogy a magyar *kéz*, *tél*, *jég*, *három*, *száz* vogul és osztják megfelelőinek hosszú tőhangzója „éppúgy másodlagos nyúlás eredménye, mint a magyarban” (GOMBOCZ: Magyar tört. nyelvtan III. Alaktan, Bp. 1925:22. — Sok-

szorosított jegyzet; ÖM. II/1, 78—9). Ez a vélemény ma már általános. (BÁRCZI: Magyar hangtörténet, 49.)

Hogy SUHAJDÁT csakugyan a *bel, eg* (fn.), *jeg, kez, nev; eger, keves, level, nehez* stb. következetes egy *e-vel* való írása zavarta meg, amelyek XVI. század eleji rövid magánhangzóval való ejtését 1901-ben még elképzelhetetlennek tartották, azt kétségtelenül igazolja SUHAJDÁNAK az a fejtegetése, mely a „II. e a mai é helyén” c. fejezet végén olvasható. Mivel ez nagyon fontos, idézem: „Az ezen két főcsoportban felsorolt példákbl világosan kitűnik, hogy a kódex-író valami különbséget akart tenni az e-féle hangok jelölésében az által, hogy az egyik csoportbeli szavakat rendszerint kettős *ee-vel*, (vö. *beer, deel, eedes, eenek* stb.), a másik csoportbelieket pedig egyszerű *e-vel* írta (vö. *bel, eg* fn., *jeg, ket, nev; eger, keves, level, nehez* stb.). Hogy pedig ez a megkülönböztetés nem az illető magánhangzók időmértékére vonatkozik, vagyis hogy kettős *ee-vel* nem csupán hosszú, egyszerű *e-vel* nem csupán rövid hangot jelöl, azt már említettük fentebb is, de most tisztán láthatjuk ebből az összeállításból. Mert az itt felsorolt példák ma mind hosszú magánhangzóval vannak használatban: az pedig egyáltalán nem valószínű, hogy a második csoport összes szavai röviden hangzottak volna a régibb nyelvben... Ha elfogadjuk is, hogy a *kéz, fél, ég* stb. szavak eredetileg röviden hangzottak (**kez, *fél, *eg*) s csak később a hangsúly hatására lett a magánhangzó hosszúvá (a mi megtörténhetett volna, bár nem sok biztos példánk van rá), mégis megakadunk az ilyenféle kéttagú szavak magyarázatánál: *kevés, nehéz* stb., mert azt nem hihetjük el semmi esetre sem, hogy a hangsúlytalan második szótagban ilyenféle nyújtás történt volna, s hogy nominatívusuk azelőtt *nehéz, keves, köver* stb. lett volna... S ha elfogadnók is az eddig uralkodó nézetet, hogy a kettős *ee* a magánhangzó hosszúságát jelöli, érthetetlen, miért hanyagolta vagy tévesztette volna el az író vagy a másoló a második csoportbeli szavakban oly következetesen az időmértékbeli jelölést; érthetetlen különösen akkor, ha meggondoljuk, hogy következetesebben hanyagolta el, mint a hogy a hosszúságot jelölte...” (NyK. XXXI, 204—5. Saját kiemelésem.) És néhány sorral alább már határozottan meg is fogalmazza tételét: „S a mint pontosabb jelölésű nyelvemlékeink és mostani nyelvjárásaink adatainak figyelembe vételéből kitűnik, az első csoport vagyis az *ee-vel* való írás jelöli a hosszú zárt *é* hangot, az egyszerű *e-vel* való írás pedig a nyelvjárásaink némelyikében ma is megtalálható hosszú nyílt *é* hangzót” (NyK. XXXI, 205). Ezt azonban nem bizonyította be, nem is bizonyíthatta be SUHAJDA, ez az állítása ma már elavult hangtörténeti ismereten alapszik. A *bél, jég, nêv, egêr, levêl, nehéz*¹ stb. hangtörténeti előzménye *bél, jeg, nev, eger, level, nehez* stb. volt bizonyos nyelvjárásokban és ezek vannak meg az Érdy és JordK-ben is, ezért „hanyagolta el következeteseb-

¹ Az alsófokú hosszú *ē* hangot azért jelölöm *ê* betűvel, mert Suhajda is így jelöli, tehát egyöntetűség céljából netaláni zavar elkerülése végett.

ben” a hosszúságjelölést itt a két kódexíró, vagyis ezért jelölte itt következetesen egy *e*-vel a rövid nyílt *e* hangot.

Viszont az első csoportbeli, következetesen *ee*-vel írt szavak és a később elnagyolva tárgyalt, következetesen *-ee*-vel írt toldalékok (*beer, deel, eedes, eeg, 'ardet', eenek; bezeed, ebeed, edeeny, stb. -seeg, -ees, -eek, -meeny, -veeny, -eez = -ész, a -keed, az -ee hat. rag, az -eeg hat. rag, a -nee = nyi; a -nee- felt. módjel, az -ee elb. múlt jele, a felsz. módú tárgyas igealakok: zereffetók stb., az -ikes igék felsz. módú 3. sz.-ű alakjai: byzyeek stb., a továbbragozott szavak birtokos személyragjának következetes *-ee*- betűjele, pl. *bezeedeeben, eeleteere, feyeere, stb.*) kétségtelenül hosszú *é*-vel hangzottak a két kódexben. Ezt a tényt megerősítik a következetesen egy *e*-vel írt, nyílt rövid *e*-vel hangzó szavak nagy csoportja (*bel, jeg, nev, nehez, stb.*).*

VI.

Aki már tanulmánya II. fejezetében arra az eredményre jutott, hogy az első szócsoport *ee* betűje a hosszú *é* hangot jelöli (pl. *deel = dél, eedes = édes, eeg ige = ég, stb.*), ami igaz, a második szócsoport *e* betűje pedig szintén hosszú hangot jelöl, a nyílt hosszú *ê*-t, ami nem igaz (mert *bel, jeg, nev* röviden ejtetett a két kódexben, azért vannak *e* szavak egy *e*-vel írva), azt már nem is érdekelheti a két kódex írójának hosszúságjelölése, annak igen jó az a megállapítás is, hogy „a kódex-író *ee*-vel jelöl igen sokszor oly vocalist is, amely ma röviden hangzik” (NyK. XXXI, 208). Pl. *adveenth, cheend; cheeng, cheep, -ee* (kérdőszó), *eeb, eegyeb, eegy, eet* (ma evett), *eegyen, ees (= is), heegy, leel, leenny (= ire), neegyed, zeeb, zeed, teegyem, teegyed, veeres* (pl. *veeres borra*), *veeznek* (mai irod. nyelvi *vésznek*), stb., és az csak azt mondhatja, „nem is érdekel, hosszasan hangzott-e vagy nem; célunkra nézve most csak az a fontos, hogy a kettős *ee* ebben a csoportban is a Bécsi- és a Münchénikódex jelölésének s a mai nyelvállapotnak megfelelően zárt hangot jelöl” (NyK. XXXI, 216). — Ez ellen mondja MÉSZÖLY, hogy a tővéghangzó utódjaként szereplő mindig rövid zárt *ë* soha sincs *ee* betűvel írva, hanem csak *e*-vel, viszont a hasonló fonetikai helyzetben levő *é*: *ee* betűvel van írva, ha megjelöltetett a hosszúság: „z. b. *leezen, meennyen* ('im himmel') (l.-én), aber *köwetween, yeweweeny*, (l.-én, -ény); *kereztyenek, eztelenek, yelenetek, erdegek, teezek* (l.-ék), aber *lakozyeek, vegyeek, zolgalneek* (l.-ék); *zeeles, kezenfeeges, feenes, bynes, bydes* (l.-és), aber *hytetees, fizetees, meteleees* (l.-és); *seghedelem, ertelem, feelelem* (l.-ém); aber *öleem, eseem* (l.-ém) usw.” (FUF. XXI, 70.).

A két kódex kettős *aa, oo, óó* betűinek hangértékét nem vizsgálta meg SUHAJDA, csak éppen érintette, hogy rendszertelenül előfordulnak ezek a betűjelek is. Ezeknek tüzetes megvizsgálása szintén szükséges.

Megállapíthatjuk tehát, hogy tarthatatlan az a nézet, mely az ÉrdyK. *ee* betűt az *ě* és *é* jelének tekinti, tekintet nélkül ennek hosszú vagy rövid voltára, az *e* betűt pedig az *e* és *ê* (= *ĕ*) hang jelének minősíti.

Annak részletes kimutatása, hogy az ÉrdyK. mely esetekben használja következetesen az *ee*-vel való jelölést, és mikor használja az *e*-t, a következő dolgozat feladata lesz, melyhez a szükséges anyag már össze van gyűjtve.

DIENES ERZSÉBET